

Tijdschrift voor Gregoriaans

ADVENIT DOMINATOR

Tijdschrijft voor Gregoriaans
Verschijnt 4 keer per jaar
Jaargang 12, november 1987

Contactorgaan van de Stichting "Amici Cantus Gregoriani".
Redactie: Zr. Marie-Louise Egbers, Wim Mahieu, Ton Tromp

Redactie : Catharinastraat 35, 4811 XE Breda

Sekr. en adm. : Torenhoeckstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot

Abonnement f 25,-- per jaar over te maken op rek.nr. 42.06.65.323
van de AMRO-Bank te Geldrop t.n.v. H. Berkers.
Giro van de bank 10.65.135.

Druk: Drukkerij van Stiphout bv - Helmond

De Stichting "Amici Cantus Gregoriani" is een kring van mensen
die zich verbonden weet met het Gregoriaans en door een jaarlijks
terugkerende financiële bijdrage de verschijning van dit tijd-
schrift alsmede andere op het Gregoriaans gerichte activiteiten
mogelijk maakt.

Inlichtingen op het redactie-adres.

Losse nummers (ook van oude jaargangen): f 7,50 per stuk.

Bij de voorplaat:

Il Codice Angelica 123, monumenta della Chiesa Bolognese nel
secolo XI
(Rome, Bibl. Angelica - ± 1130)

VAN DE REDAKTIE

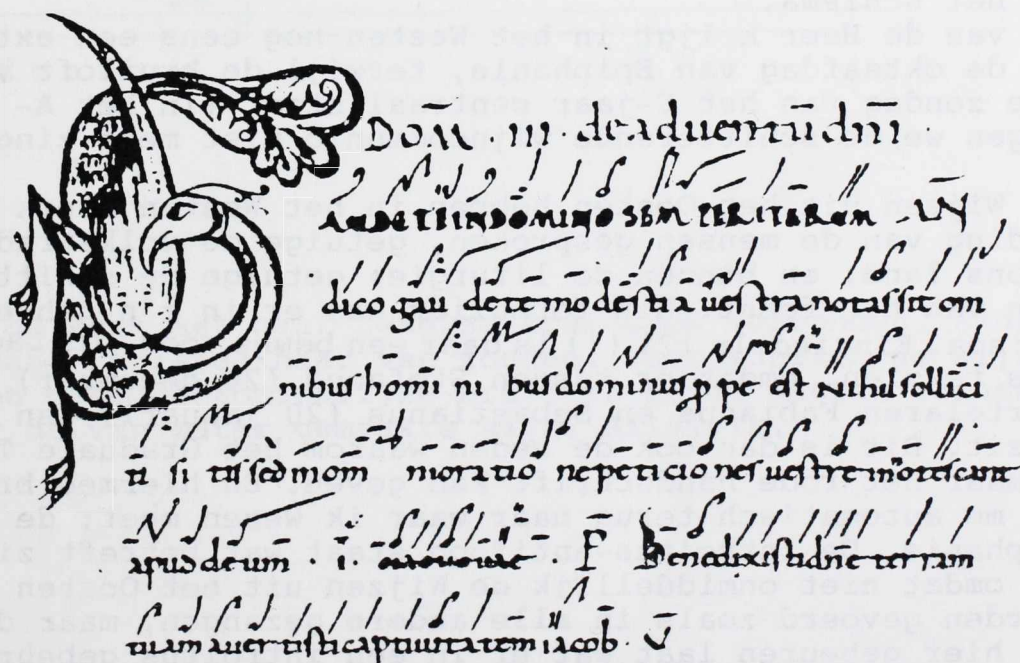
In deze aflevering van het Tijdschrift voor Gregoriaans wordt vooruitgekeken naar de tijd die in het kerkelijk jaar weer gaat komen. Het accent ligt ditmaal op het feest van Epifanie. Door bemiddeling van pater P. Al is de redaktie in het bezit gekomen van een gedegen artikel over de liturgie van Epifanie in de Byzantijnse ritus. De aflevering in de rubriek 'koorpraktijk' sluit hierop aan. Zr. Egbers bespreekt de gregoriaanse gezangen van dit feest.

Marcel Zijlstra zet zijn opvattingen over twee problematische noten in het gregoriaans uiteen. Zijn bijdrage aan dit nummer betreft de oriscus en de quilisma.

Aan de serie over ritme in het gregoriaans komt in deze aflevering van het tijdschrift een eind: niemand minder dan K. Pouderoijen O.S.B. werd bereid gevonden de reeks af te sluiten.

De mooie plaatjes en vignetjes komen deze keer uit een Romeins handschrift, nl. uit de codex Angelica 123, een 12e eeuws manuscript.

Tenslotte willen wij van deze gelegenheid gebruik maken om alle lezers een goed 1988 toe te wensen en - daaraan voorafgaand - een gezegende viering van het Kerstfeest.

intr. Gaudete

"Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum et gloria Domini super te orta est."

Met deze woorden van Jesaia (60:1) opent de eerste Mettenlezing op deze grote dag: "Sta op en schitter Jerusalem, want uw licht is gekomen en de glorie van Jahwe gaat over U op." Het graduale van de mis herhaalt deze uitroep.

Deze woorden stonden mijn goede oude novicenmeesteres, die wij juist deze week ten grave droegen, op het lijf geschreven. Graag wil ik haar in dit tijdschrift en juist onder deze rubriek huldigen en danken, omdat zij, Zr. Theresiana Spaan, de inspiratie en gedrevenheid bezat ons novicen vanuit een degelijke liturgische vorming Gregoriaans te laten zingen in de benijdenswaardige positie van novicenmeesteres en koorleidster van ons moederhuis. Ze deed dat voortreffelijk, weliswaar in de beslotenheid van het toenmalige klooster- en noviciaatsleven.

In die tijd werd me de liturgische gedachtenrijkdom van Epiphanie duidelijk: de Verschijning van God hier op aarde tussen ons mensen, niet alleen door de komst van de wijzen uit het Oosten, die door een lichtende ster gebracht worden tot het licht van alle volkeren, maar ook door de openbaring tijdens de Doop in de Jordaan en door het wonder op de bruiloft van Kana. De Doop des Heren staat bij onze Orthodoxe medechristenen deze dag zelfs centraal, zoals u verderop kunt lezen.

Theofanie (= Godsverschijning) heet daar deze dag, omdat daar de Doop des Heren gezien wordt als de eerste openbaring van de Allerheiligste Drieëenheid.

Kerstmis en Epiphanie hebben bij hen dezelfde accenten die anders gelegd worden. Zó laten Oost en West samen zien hoe rijk aan liturgie deze twee feesten zijn.

Frappant vind ik het dan ook dat in onze Benedictus-antifoon van de Laudan de eerstgenoemde openbaring die van de Doop is en daarna die aan de Wijzen en aan de bruiloftsgasten. Het feest is ouder dan het schisma.

De Doop van de Heer krijgt in het Westen nog eens een extra accent op de oktaafdag van Epiphanie, terwijl de bruiloft van Kana op de 2e zondag van het C-jaar centraal staat (in het A- en B-jaar mogen we de schitterende wijncommunio niet meer zingen, jammer!).

De Drie Wijzen uit het Oosten hebben in het Westen sterk tot de verbeelding van de mensen gesproken, getuige de volkstradities, ook in ons land; en binnen de liturgie: getuige de schitterende gezangen van het feest. Dit formulier was er in z'n geheel vóór het schisma. Einsiedeln 121 (1) is daar een bewijs voor. In Laon 239 (2) is niets te zien, omdat er tussen Stefanus (26 december) en de twee martelaren Fabianus en Sebastianus (20 januari) een grote lacune zit. Dit is dan ook de reden waarom het Graduale Triplex alleen maar het rode handschrift kan geven. En hiermee brengt mijn verhaal me automatisch terug naar waar ik wezen moet: de gezangen van Epiphanie. De introitus-antifoon staat wat betreft zijn tekst alleen, omdat niet onmiddellijk de Wijzen uit het Oosten ten tonele worden gevoerd zoals in alle andere gezangen, maar de tekst-dichter hier gebeuren laat wat er in een introitus gebeuren moet: een blik werpen op het totale mysterie van het feest. "Ecce advenit ...Zie, Hij is gekomen, de heerser, de Heer; en het rijk is

Ad Benedictus, Antiphona. VIII G2

H O-di- e * cæ-lésti sponso juncta est Ecclé-
 si- a, quóni- am in Jordáne lavit Christus e- jus crími-
 na : currunt cum muné-ri-bus Ma-gi ad regá-les núpti- as,
 et ex aqua facto vi-no læ-tántur conví-væ, alle-lú- ia.
 E u o u a e.

Heden is de kerk met haar hemelse Bruidegom verbonden. Want in de Jordaan wast Christus haar van zonden. Daar snellen de wijzen met geschenken naar de Koninklijke Bruiloft en de gasten verheugen zich over de van water gemaakte wijn. Alleluia.

in zijn hand, en de macht en de heerschappij.
 De melodische reconstructies die Dom N. Boer al voorstelde in de jaren '50 maken me nieuwsgierig (Confessio - I:82) (3)
 Vergelijkt U het volgende met uw graduale. De afwijkende noten worden genoteerd en onderstreept.

Ecce....do-mi-na-tur Do minus, et reg-num

- bewering}	<u>re</u>	<u>mi</u> -sol-fa-mi	do- <u>mi</u> - <u>mi</u>
N.Boer }			
- Albi (4)	<u>re</u>	fa-sol-fa-mi	<u>et</u> - <u>mi</u> - <u>mi</u>
- Ben.34 (5)	<u>re</u>	mi-sol-fa-mi	(onduidelijk)

Het is interessant dit te zien, al zet ik grote vraagtekens achter de praktische uitvoering met uw parochiekoor als u deze introitus al jaren volgens het Graduale Romanum gezongen hebt.

Dom N. Boer haalt deze wijzigingen aan omdat hij vindt dat daarmee "de melodie wint aan fijnheid en vloeiendheid".

Wat mij steeds opvalt is het feit, dat zowel Kerstmis als Epiphanie openen met een introitus in de 2e modus:

"Dominus dixit" met een minimum aan notenmateriaal en daardoor met een maximum aan ingetogenheid en meditatie, terwijl "Ecce advenit" onmiddellijk in zijn intonatie de allure van het feest laat doorbreken binnen de beperkte mogelijkheden van de meestal zo bescheiden 2e modus. Wanneer de intrede in onze grote kerken plechtig achterin begint, kunnen de koningen van Tharsis en de eilanden in het tweede psalmvers mee optrekken. Maar dat zal wel voorbehouden zijn aan basilieken en kathedralen.

"De koningen kwamen van héééél ver ..." zei Pater G. Joppich, toen hij ons de intonatie van het offertorium "Regis Tharsis" uiterst licht en fijntjes liet vibreren ... het effect was wonderlijk mooi! Dit offertorium is uiterst moeilijk. Hoe laat je een aangehouden toon muzikaal "voortgaan". Deze vraag heeft alles te maken met de toonkwaliteit van uw koor. Wordt alles rechttoe, rechtaan gezongen, is de lange toon statisch of zonder ademsteun van de afzonderlijke zangers, dan is dit offertorium een verschrikking en mogen de koningen wat mij betreft fijn thuisblijven in Tharsis en op de eilanden om tijdens het communiceren met gezwinde pas de schade in te halen. Daarover straks meer.

Ondanks de bewegelijkheid van de melodie in een beperkte toonruimte doet dit offertorium aan als een versierd recitatief op do.

Wederom een citaatje van Dom N. Boer (blz. 86) (3) "...hoe zo'n stuk door één adem gedragen wordt ..."

Na de eerste zin die op "offerent" op de tonica afsluit, kabbelt het inderdaad "door één adem gedragen" door tot zijn finale "ei". De twee pausa's major na "adducent" en "terrae" verwijzen meer naar wat komt dan naar wat geweest is. Mijn conclusie: een zangstuk waar ieder fragment uiterst zorgvuldig afgewerkt moet worden zonder het geheel uit het oog te verliezen, voortgedragen op een ademgesteunde dynamische koortoon, met of zonder vibratie van de aparte elementen.

De communico zet in met de salicus mi-fa-sol. Even later staat er nog één op "Oriente". Het zicht breekt langzamerhand door dat met name de salicus een neum is die naar boven streeft naar zijn laatste noot, en niet naar de tweede. De intonatie "Vidimus" wint daar ontegenzeggelijk mee:

- de modus is dan meteen duidelijk
- als intonatie geeft dan die salicus aan deze levendige antifoon

een echte impuls.

Boven "Oriente" leidt deze uitvoering juist de aandacht van de modale toon af, maar dat kan op deze plaats geen kwaad, omdat de modale bevestiging aan het einde van het woord toch komt. Oriente wint er alleen maar mee aan levendigheid en beweging.

De vlot lopende eerste zin wordt beantwoord door een veel plechtiger tweede zin. In het Graduale Triplex is te zien dat de twee maal pes op "muneribus" beide een pes-kwadratus zijn. Zij zijn immers "gekomen met gaven" om Hem te aanbidden. Om die gedachte gaat het hier.

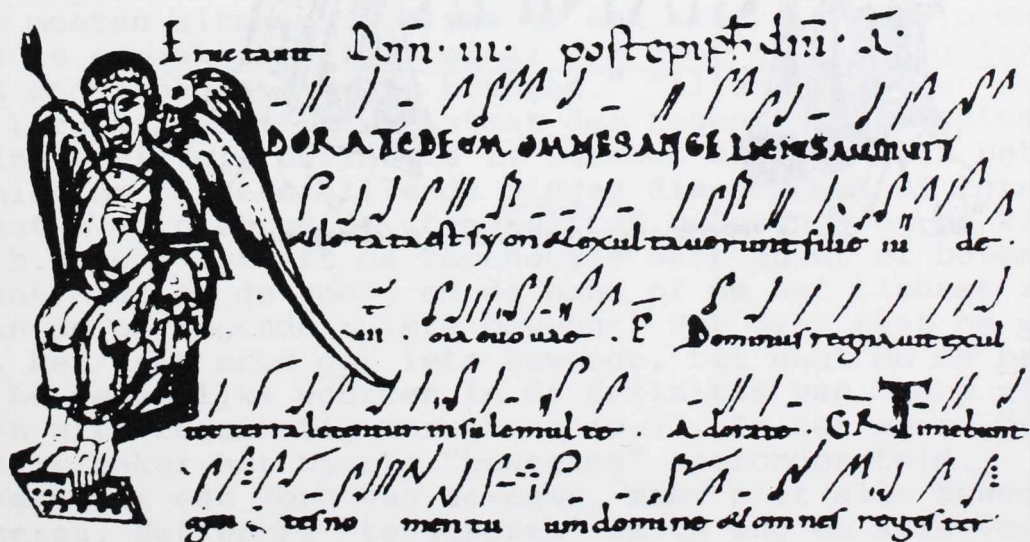
De aangegeven psalm 71 kunt u vinden in "Liber Psalmorum pro communione" blz. 98. (6)

Door het zingen van deze psalm in z'n geheel, waaruit mede de teksten van de gezangen ontleend zijn geeft u uzelf en de parochianen tijdens het communiceren de gelegenheid, de samenhang te zien tussen Oude en Nieuwe Testament, zodat het psalm-zingen daarvoor een extra dimensie krijgt.

Zr. M-L. Egbers

Literatuur en noten

- (1) Le Codex 121 de la bibliothèque d'Einsiedeln (Xe-XIe eeuw)
Antiphonale Missarum sancti Gregorii
- (2) Le manuscrit 239 de Laon, Paléographie Musicale X - Solesmes
1909 - Berne 1971
- (3) Confessio et Pulchritudo I - Dom N. Boer
Uitg. Forel 1952
- (4) Das Graduale von Albi - Paris, B.N. lat. 776
Arbeitsmaterial ausschliesslich für die Teilnehmer am Paläographiekurs Essen und Cremona
- (5) Le Codex VI.34 de la Bibliothèque Capitulaire de Bénévent
(XIe-XIIe s.) Graduel de Bénévent - Paléographie Musicale XV
- (6) Liber Psalmorum pro communione Vaals - 1983
- (7) Graduale Triplex - Solesmes 1979
- (8) Liturgia Horarum I - Editio Typica Typis Polyglottis Vaticanis 1977

intr. Adorate

¶ Ecce li datus hæc est a summa potestas

Ritme-kwestie en methode

De kunst van het geven van een definitie is geen eenvoudige. Bij een definitie kan men zich beperken tot het geven van een beschrijving van de realiteit die het te definiëren begrip aanduidt ofte wel een omschrijving van het begrip. In de tekst van Theo Willemze door Ton Tromp aangehaald (Tijdschrift v. Gr. 12, p.3) staat dat ritme beschrijven volledig ondoenlijk, het ritme verklaren bijna onmogelijk is. Ton Tromp is het niet geheel eens met deze uitspraak, vindt haar zelfs teleurstellend. En zoekt dan zelf verder een nadere begripsbepaling tot stand te brengen. Maar hij omzeilt m.i. de moeilijkheid door het terrein van de omschrijving, van de descriptieve definitie te verlaten en een weg te zoeken naar een nominale definitie, d.w.z. naar de omschrijving niet van het begrip ritme maar van de term, het woord ritme: wat is de etymologie van dit woord, wat is de geschiedenis van het gebruik ervan?

En nadat hij verschillende antwoorden de revue heeft laten passeren, komt hij langzamerhand op het terrein van de definitie in strikte zin: de wezensbepaling. Wat is ritme? En hij geeft de beroemde definitie van Plato: "Het ritme is de ordening van de beweging. Dit lijkt mij nog steeds de meest diepzinnige en de meest volledige definitie van ritme. De definitie waarmee Ton Tromp zijn artikel eindigt is, hoewel woordenrijker, in feite armer. "Ritme is een abstract begrip." Inderdaad, het is een begrip; d.w.z. iets dat het menselijk verstand vormt om de realiteit te vatten. "Ritme is een abstract begrip dat door mensen is gemaakt" is dus in feite als definitie niet rijker. Ook de daaropvolgende zinsnede: "Ritme is een abstract begrip dat door mensen is gemaakt om ... onder één noemer te brengen", voegt uiteindelijk niets toe. Want een begrip vormen is niets anders dan een aantal afzonderlijke dingen ongeacht hun individuele kenmerken onder één aspect te vatten, te begrijpen en te doorgronden. Men zou zelfs kunnen zeggen dat alledrie bovengeciteerde zinsdelen overbodig waren: dat ritme een woord respectievelijk een abstract begrip is, is evident. Plato's definitie veronderstelt dit zonder meer. Maar het gaat er juist om dit begrip te definiëren. In de tekst van Ton Tromp blijven er dus nog enkele woorden over die de definitie zouden moeten uitmaken: "Ritme is een abstract begrip dat door mensen is gemaakt om allerlei al dan niet regelmatig terugkerende dingen onder één noemer te brengen." "Allerlei al dan niet regelmatig terugkerende dingen" staat dus tegenover "Ordening van de beweging". Plato's definitie is formeel en wezenlijk beter: het gaat niet om de verschillende dingen die bewegen of terugkeren, het gaat b.v. niet om de stem zelf of beter nog om de klank zelf die a.h.w. wat betreft de toonhoogte naar onder of boven beweegt, het gaat niet om de voet, om de hand of om het lichaam zelf dat zich in de omringende ruimte beweegt. Het gaat niet om wat beweegt, het gaat erom dat iets beweegt, het gaat om de beweging zelf. De wezenlijke woorden in de definitie van Tromp zijn dus: "al dan niet regelmatig terugkeren(de)". In het woord "terugkeren" ligt zeker het begrip "beweging" voorondersteld. Terugkeren is een vorm van bewegen, maar niet alle bewegen is een terugkeren. Het woord "terugkeren" is te eng om alle vocale of spaciële, d.i. alle zang- of dansbeweging, uit te drukken. Men

kan zich een beweging voorstellen waarbij zich geen enkele danspas of geen enkel muzikaal motiefje herhaalt, terwijl het toch een geordende beweging is. Ritme is nl. niet zomaar beweging, ritme is een kwaliteit van de beweging, zijn vorm: de orde of ordening van de beweging; datgene waardoor de beweging en de tijd die daarmee correlatief is, voor ons verstand inzichtelijk en vatbaar wordt.

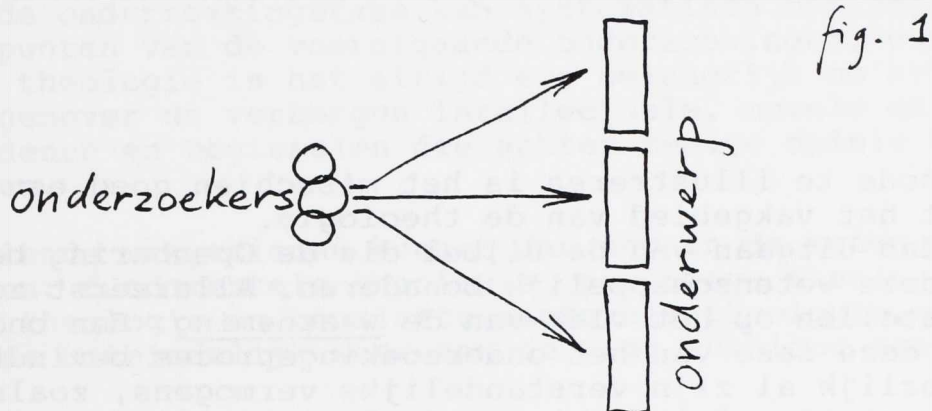
Deze kleine operatie waarbij de definitie van Ton Tromp op de snijtafel is gelegd, bedoelt te illustreren dat elk vakgebied zijn eigen wetmatigheden kent, zijn eigen spelregels. Want al is veel (en soms nog meer) in het gehele artikel van Ton Tromp gezegd van wat hier bij deze chirurgische ingreep te berde is gebracht, in de definitie zelf waarmee het artikel eindigt, komt het niet uit de verf. Want definiëren is een kunst die niets met muziek heeft uit te staan noch met ritme noch met beweging. Muziek heeft zijn eigen wetmatigheden, maar definiëren ook: en die laatste zijn van een andere orde. De kunst van het definiëren met al zijn wetten en regels, met zijn hoofdsoorten en bijzondere vormen, wordt daarom niet geleerd in de muzikwetenschap doch in de filosofie, en wel in een onderdeel ervan, de logica. Wanneer men dus een definitie van ritme wil geven, moet men én iets van muziek weten én iets van definiëren. Het één sluit het ander noch uit noch in, maar het wordt wel allebei verondersteld.

Het feit, dat elk vakgebied zijn eigen wetmatigheden kent, speelt ook een grote rol bij de zogenaamde gregoriaanse ritme-kwestie. Deze ritme-kwestie heeft nu al zo'n 130 à 150 jaar lang in het middelpunt gestaan van eindeloze onderzoeken en discussies, soms verbitterde discussies, vooral rond 1908, toen de Vaticaanse editie van het Graduale en kort daarna de geritmiseerde editie van Desclée werden uitgegeven. Fred Schneyderberg heeft in zijn artikel deze periode nog even kort aangestipt (T.v.Gr. 12, p.70-71). Maar ik vraag mij wel eens af of bij deze lange onderzoekings-tocht, of bij deze discussies, ja bij deze loopgravenoorlog, er wel voldoende rekening mee is gehouden, dat de ritme-kwestie in feite op het snijpunt staat van meerdere wetenschappen of disciplines. Elk van die disciplines heeft zijn eigen logica en wetmatigheden, elk zijn eigen doel, die methodisch goed uit elkaar gehouden moeten worden, ook al gaan ze in feite hand in hand.

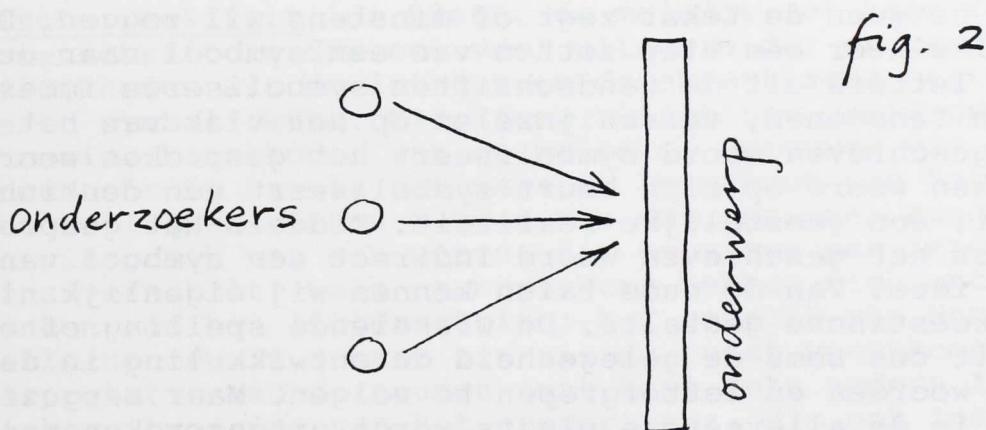
Het is in zekere zin een kwestie van specialisatie. Nu bestaan er verschillende soorten van wetenschappelijke specialisatie: een materiële, een formele en een functionele specialisatie (cf. B. Loneragan, Method in Theology, 1972).

De materiële specialisatie is het eenvoudigste: stel dat een groep wetenschappers voor een immens onderzoeksgebied staat, b.v. in het gregoriaans het gehele repertoire of alle handschriften, enz. Dan kunnen zij onderling afspreken dat ieder daarvan een onderdeel neemt. Geldt het het repertoire, dan zegt de een: "Ik neem alle introitusantifonen", en een ander: "Ik alle graduales", enz. Geldt het de handschriften, dan neemt ieder van hen een bepaald handschrift of handschriftenfamilie. Dit laatste heeft Dom Cardine b.v. met zijn leerlingen gedaan: elk heeft bij het bestuderen van de neumen een bepaald handschrift genomen, of juist een bepaalde neum gekozen uit een hele rij. Men verdeelt het werk

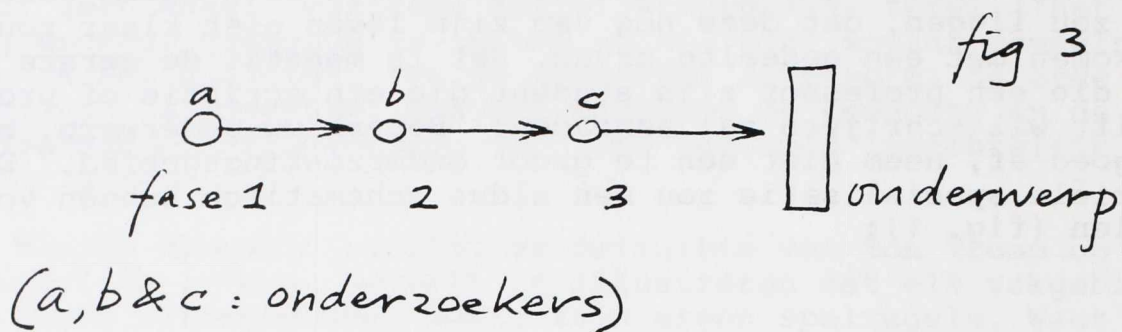
onderling, omdat voor één mens afzonderlijk zo'n enorm werkte-
rein zou liggen, dat deze nog van zijn leven niet klaar zou kun-
nen komen met een gedeelte ervan. Het is meestal de eerste tak-
tiek die een professor zijn student die een scriptie of proef-
schrift wil schrijven zal aanraden: "Beperk uw onderwerp, baken
het goed af, neem niet een te groot onderzoeksgebied." Deze
materiële specialisatie zou men aldus schematisch kunnen voor-
stellen (fig. 1):

Een andere specialisatie is de formele; verschillende onderzoe-
kers bestuderen hetzelfde onderwerp maar onder verschillende as-
pecten. Hetzelfde manuscript b.v. wordt door één geleerde beke-
ken vanuit historisch oogpunt: waar komt het vandaan, uit welke
schrijfschool, wat was de rol van zo'n schrijfschool. Door een
ander wordt het bekeken vanuit paleografisch standpunt: welk
schrift, welke datering, welke invloeden. Door een derde vanuit
muziekwetenschappelijk standpunt: de inhoud en de soort gregori-
aans of polyfonie die er genoteerd staat. Door een vierde vanuit
kunsthistorisch standpunt: de miniatuurkunst die erin te vinden
is, enz. enz. In schema (fig. 2):

Een derde specialisatie is de "functionele". Het is a.h.w. de ver-
deling van het proces van onderzoek in verschillende etappes of
fasen. Deze specialisatie waarop wij wat nader moeten ingaan, kun-
nen wij ons als volgt voorstellen (fig. 3):

Om deze methode te illustreren is het misschien goed een voorbeeld te nemen uit het vakgebied van de theologie.

Wij kunnen dan uitgaan van de Bijbel die de Openbaring bevat. Hoe kunnen wij deze wetenschappelijk benaderen. Allereerst zouden wij ons kunnen stellen op het vlak van de waarneming. Een onderzoeker die zich in deze fase van het onderzoeksproces bevindt, gebruikt natuurlijk al zijn verstandelijke vermogens, zoals waarneming, interpretatie of inzicht, oordeel en besluit, maar hij zet ze alleen in om iets op het vlak van de waarneming te onderzoeken: hij zal de handschriften van de Bijbel verzamelen, hij zal ze paleografisch en historisch bestuderen en beschrijven en zal ze tenslotte, en dat is het belangrijkste, van tekstkritisch oogpunt trachten te schiften en classificeren. Het gaat er namelijk om op het vlak van de waarneming tot een betrouwbare uitgave te komen, een zgn. tekstkritische editie. Daar moet alles vanuit gaan; degene die leest (lezen is een speciale vorm van waarneming), moet een goede tekst onder ogen krijgen.

Een volgende onderzoekingsfase is gericht op de zgn. interpretatie, die zich als het ware op het vlak van het inzicht bevindt. Natuurlijk gebruikt ook hier de desbetreffende onderzoeker al zijn verstandelijke vermogens, maar hij zet ze alleen in om iets op het vlak van het inzicht te onderzoeken: hij moet inzicht krijgen in hetgeen de tekst zegt of minstens wil zeggen. Daartoe moet hij elke keer een stap zetten van een symbool naar een realiteit. De letters uit de handschriften symboliseren immers akoestische fenomenen, verschijnselen op het vlak van het hoorbare: het geschreven woord symboliseert het gesproken woord. Maar het gesproken woord op zijn beurt symboliseert een denkinhoud, een concept, een geestelijke realiteit. Middels het gesproken woord is dus het geschreven woord indirect een symbool van een concept of idee. Van de oude talen kennen wij eigenlijk niet exact de akoestische gestalte. De wisselende spelling of orthografie geeft ons soms de gelegenheid de ontwikkeling in de uitspraak van woorden en lettergrepen te volgen. Maar aangezien een woord niet in de allereerste plaats wordt uitgesproken vanwege zijn klankrijkdom of het spel der consonanten maar om iets (en wel allereerst een concept, dat zelf een soort beeld is van de realiteit) uit te drukken, is de akoestische gestalte van dat woord in zekere zin secundair. Daarom kunnen wij soms een oude taal goed lezen zonder ook maar enig idee te hebben van zijn akoestische gestalte, zijn uitspraak. Maar ook als wij de beteke-

nis van de woorden kennen, zijn wij er nog niet. Wat wil het samenspel van woorden zeggen, wat willen de zinnen zeggen, de alinea's, wat wil de tekst zeggen, wat is de eigenlijke zin van de tekst?

Een derde onderzoekingsfase is het oordeel op het vlak van de geschiedenis, het historisch oordeel. Wat is van de tekst die wij geïnterpreteerd hebben, waar, historisch waar, wat is echt gebeurd, is het een waarachtig getuigenis, enz.?

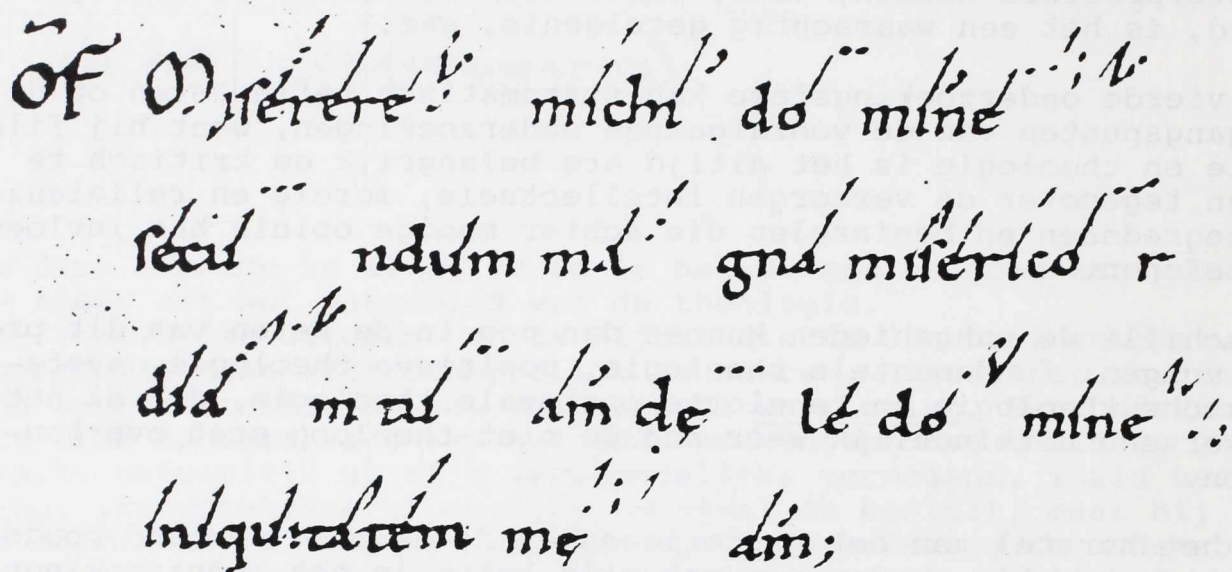
Een vierde onderzoekingsfase kan systematisch reflecteren op de uitgangspunten van de voorafgaande onderzoeken, want bij filosofie en theologie is het altijd erg belangrijk om kritisch te staan tegenover de verborgen intellectuele, morele en religieuze beweegredenen en beginselen die achter menige opinie hun invloed uitoefenen.

Verschillende vakgebieden kunnen dan nog in de keten van dit proces volgen: fundamentele theologie, positieve theologie, systematische theologie en tenslotte pastorale theologie, die al het verworvene uiteindelijk weer aan de niet-theoloog moet overhandigen.

Bij het herstel van het gregoriaans en de daarmee verband houdende ritme-kwestie zouden wij ook zo'n keten in het onderzoekingsproces, zo'n functionele specialisatie kunnen onderscheiden. Allereerst krijgen wij, juist als in de theologie, de wetenschap van de paleografie. Het is het verzamelen van alle handschriften, het classificeren in families van notatie, het classificeren in families van varianten, om uiteindelijk tot een soort tekstkritische editie te kunnen komen. Het is het niveau van de waarneming.

Vervolgens krijgen wij als tweede de wetenschap van de semiologie, die zich op het vlak van het inzicht bevindt. Ook hier moet de wetenschapper de stap zetten van symbool naar realiteit. Maar in tegenstelling tot de letters van een schrift, die slechts via de akoestische realiteit van het woord de betekenis van het woord aanduiden, duiden hier de neumentekens rechtstreeks en alleen de akoestische realiteit, de klank, de melodie met haar ritme aan. Het neumenschrift is dan ook veel uitgebreider en geraffineerder in mogelijkheden als de letters om de akoestische gestalte van de melodie te symboliseren. Maar toch blijft het woord op een bepaalde manier klankbodem van de melodie, oergrond van het ritme. Het neumenschrift is als het ware de bovenbouw van het letterschrift. De liquenscenten b.v. geven ons nog meer aanduidingen over de uitspraak van een woord, die soms nog per landstreek enigszins verschilt; vele neumentekens hebben zich ontwikkeld uit de accenten van het letterschrift; het schrift van Nonantola laat zelfs alle neumen in zekere zin uit de tekst voortkomen. (z.o.z.) De interpretatie van de neumen (wat heel iets anders is dan de artistieke uitvoering van het gregoriaans, die ook interpretatie genoemd wordt) door de semiologie, die de betekenis van elke neum probeert te achterhalen, is dus geen eenvoudige opgave. De akoestische realiteit van een woord is veel "vluchtiger" en veel meer aan verandering onderhevig dan de betekenis van een woord, veel moeilijker te omschrijven of te definiëren! Maar gebruikmakend van alle gegevens die een goede paleografie kan aandragen, van alle schrift-

soorten en wel van de beste representanten ervan, kan de semiologie langzamerhand doordringen in de betekenis van de neumen, waarbij deze wetenschap niet meer in de neumentekens mag lezen dan er staat, maar ook niet minder.

Bologna, Liceo Musicale, 144, n.10. XIe eeuw
Notatie van Nonantola

Daarom heeft Cardine altijd geprobeerd zijn terminologie strikt tot de tekens te beperken. Hij zou nooit, zoals Fred Schneyderberg in Tijdschrift voor Gregoriaans 12, p. 72 e.v., de coupure, die een strikt grafisch gegeven is, gelijkstellen met een "articulatie". De semiologie blijft bij het teken en zijn aspecten, en tracht daaruit de onmiddellijke betekenis te puren. Want een verdere analyse van het repertoire valt onder een volgende tak van wetenschap: die men de esthetiek zou kunnen noemen. Wat is de gestalte, de structuur, de ritmische opbouw van een stuk, van een groep stukken, van het repertoire überhaupt. Deze onderzoekingsfase steunt natuurlijk op de voorafgaande, de semiologie; zij moet alle positieve resultaten ervan overnemen, ja ervan uitgaan, tenzij duidelijk kan worden aangetoond dat de notatie op een bepaald punt te kort schiet. De esthetiek mag verder gaan in haar onderzoekingen dan de semiologie (methodisch gezien dan), maar mag nooit tegen de gegevens van de semiologie ingaan.

Hierbij kan te hulp komen een algemene muziektheorie, met een algemene ritmetheorie en melodietheorie, maar zo'n theorie, hoe nuttig ook, mag nooit verwisseld worden met het concrete onderzoek van het gregoriaanse repertoire.

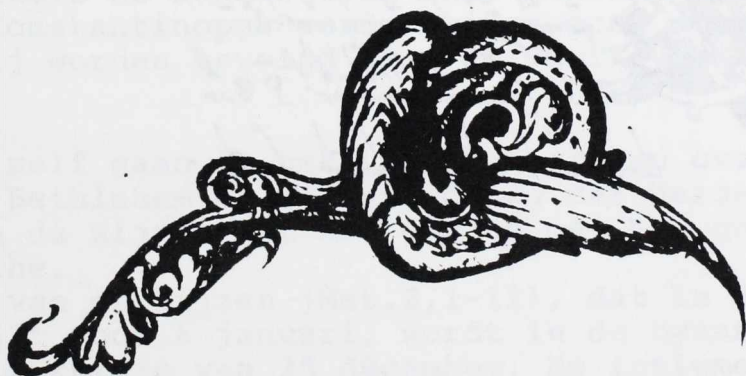
Tenslotte kan heel dit gerestaureerde en gereconstrueerde geheel van gezangen door een pedagogische methode eventueel vatbaar ge-

maakt worden voor de praktijk, voor de artistieke interpretatie van het gregoriaans. Deze interpretatie is echter van een geheel andere orde dan de zojuist behandelde interpretatie van de neumen zelf in de semiologie. Spellens van een muziekschrift is heel iets anders dan de artistieke uitvoering van een muziekstuk, al veronderstelt het tweede onvermijdelijk het eerste.

Al de hier behandelde wetenschappelijke of artistieke specialisten zijn betrokken bij de zgn. ritme-kwestie. Allen hebben zij hun eigen bijdrage te leveren, alleen samen kunnen zij het op den duur tot een bevredigende oplossing brengen. Maar die oplossing wordt niet geforceerd door het ene specialisme zich ongeoorloofd op het terrein van het andere te laten begeven. De waarheid van een ritme-theorie b.v. wordt niet bewezen doordat in 1974 een bepaald boek herdrukt wordt, zoals Ton Tromp schijnt te suggereren (T.v.Gr. 12, p. 41).

Natuurlijk beïnvloeden de verschillende specialismen elkaar bij deze ene ritme-kwestie, zijn vormen als het ware één geheel, één instrument bij deze intellectuele en artistieke zoektocht, maar een instrument met zelfstandig werkende delen, die aan de ene kant niet buiten elkaar kunnen, maar aan de andere kant elkaar het beste helpen als ze ieder hun eigen taak vervullen.

fr. Kees Pouderoijen

hic puer est natus qui solus in deo reatur.

NATUS EST NOBIS

& filius datus est nobis cuius imperium

sup humerum eius & uocabitur

nomen eius magni consilii:

et gelus ei & uocabitur

tunc dicitur: curiam nouum: quia.

De feesten van de Geboorte en van de Doop van Christus zijn zó hecht met elkaar verbonden, dat zij samen eigenlijk één ondeelbare viering vormen. Het kerkelijk jaar omvat twee hoofdmomenten, twee polen: het eerste is Pasen, het andere Kerstmis en Theofanie.

Evenals Pasen, wordt ook Kerstmis voorafgegaan door een lange en breed uitgewerkte periode van voorbereiding: eerst een veertigdaagse vasten (vanaf 14 november); dan zijn er, op de vijf zondagen vóór 25 december, speciale gedachtenissen, die niet alleen de aandacht vestigen maar ook nadruk leggen op de continuïteit tussen het Oude en het Nieuwe Verbond. De tweede zondag voor Kerstmis heet: ZONDAG VAN DE VOOROUDERS DES HEREN en roept in herinnering heel het voorgeslacht van Christus naar het vlees, zowel van vóór, als onder de Wet.

De volgende zondag geeft een nog breder uitzicht, door de gedachtenis van alle rechtvaardigen die vanaf het begin aan God hebben behaagd, van Adam tot Josef de Rechtvaardige en Verloofde van de Moeder Gods.

Door zo tot Kerstmis te naderen, leert de gelovige de Vleeswording te zien, niet als een abrupte en onbegrijpelijke ingreep van het goddelijke, maar als hoogtepunt van een lange ontwikkeling, die duizenden jaren beslaat.

De voorviering van Kerstmis begint op 20 december en van dan af gaan de meeste teksten rechtstreeks over de Geboorte zelf. Op 24 december, het voorfeest van Kerstmis, nemen de Diensten een uitzonderlijke vorm aan. De Uren zijn veel langer dan gewoonlijk, uitgebouwd met gezongen troparen en met lezingen en zij worden dan ook de GROTE of KONINKLIJKE UREN genoemd - dat laatste, omdat zij in Konstantinopel werden bijgewoond door de Keizer en zijn hof. Zij worden gevolgd door de GROTE VESPERS en de BASILIUS-LITURGIE.

Op Kerstmis zelf gaan de teksten niet alleen over de Geboorte van Christus te Bethlehem en de Aanbidding der herders, maar ook over de komst van de Wijzen uit het Oosten met hun gaven van goud, wierrook en myrrhe.

Het verhaal van de Wijzen (Mat.2,1-12), dat in de westerse Kerken bewaard blijft voor 6 januari, wordt in de byzantijnse ritus gelezen in de Liturgie van 25 december. De intieme, huiselijke elementen van het verhaal van de Geboorte - het Kindje in doeken gewikkeld en liggend in een kribbe, de os en de ezel naast Hem (niet in het Evangelie vermeld, maar rechtstreeks ontleend aan Jesaja 1,3), de herders op de velden met hun kudde wakend in de nacht - dat alles wordt niet vergeten in de orthodoxe hymnen van deze dag, maar toch ligt het brandpunt van de aandacht niet daar, niet in de schilderachtige details - hoe ontroerend ook; niet in het menselijk gebeuren rond het Jesuskind op zich, maar vooral in de paradox vande vereniging van de mensheid met de Godheid: "e e n

p a s g e b o r e n K i n d i s d e e e u w i g e G o d"! Dát is de voornaamste en meest wezenlijke zin van Kerstmis. Zonder op te houden te zijn wat Hij is, van alle eeuwigheid: waarachtig God, Eén van de Drieëenheid, is Hij toch waarachtig en volkomen mens geworden, als Kind geboren uit een menselijke moeder.

Rondom dit thema bewegen zich voortdurend, in eindeloze variaties, de teksten van deze dag: om het contrast tussen de goddelijke en de menselijke natuur in de éne Persoon van de vleesgeworden Christus. "Hij, Die het heelal heeft geformeerd, neemt nu Zelf de vorm van een schepsel aan"; "Hij, Die heel de schepping draagt in de palm van Zijn hand, wordt heden gedragen in de armen van Zijn Moeder"; "Hij, Die ouder is dan Adam, wordt heden geboren uit een Maagd"; "de Heer der heerlijkheid, Die de knellende banden der zonde losmaakt, is gebonden in windsels"; "Hij, Die het universum voedt, wordt nu met melk gevoed".

Passages als deze zijn niet zomaar staaltjes van rethoriek: zij hebben een bedoeling, namelijk de mensen in de kerk te laten voelen enigermate, hoe onthutsend, hoe verbazingwekkend het eigenlijk is dat God mens is geworden. Als de gelovige bij de kribbe staat, mag het hem niet genoeg zijn vertederd neer te zien op het "Kindeke Jesu op strooisel geleid"; hij moet méér zien, namelijk "de Eniggeboren Zoon van God, vóór alle eeuwen uit de Vader geboren; Licht van Licht, ware God van de ware God".

De dagen ná Kerstmis zijn gewijd aan de mensen, die God bij Zijn Geboorte het meest nabij waren: Zijn moeder en Zijn voedstervader. Op 26 december is de "Synax van de Moeder Gods"; op de zondag na Kerstmis worden herdacht "de rechtvaardige Josef de Verloofde", "David, Gods voorvader" en "Jakobus, de broeder des Heren". Andere gebeurtenissen, die te maken hebben met de kindsheid van Christus, worden gevierd op 29 december, de moord op de Onnozele Kinderen, en op 1 januari, de Besnijdenis des Heren. Hoewel de teruggave van Kerstmis valt op 31 december, blijft toch de feeststemming hangen tot de vigilie van Theofanie. Gedurende de tien dagen ná Kerstmis is dan ook alle vasten verboden.

T H E O F A N I E

In de tradities van het Oosten, wordt op dit feest de Doop des Heren in de Jordaan gevierd en niet de Aanbidding der Drie Koningen. Over het algemeen volgen de diensten hetzelfde patroon als met Kerstmis: zo is er b.v. een plechtig voorfeest met Koninklijke Uren. Die dag, de 5e januari is een strenge vastendag. Toch wordt Theofanie gekenmerkt door een geheel eigen plechtigheid, die op Kerstmis niet plaatsvindt: d e G R O T E W A T E R W I J D I N G.

Deze wordt tweemaal verricht: op 5 januari, na de Heilige Liturgie en op het feest zélf, na de Metten of, wat vaker gebeurt, ná de Liturgie. De eerste waterwijding speelt zich af in de kerk zelf; de tweede is, zo mogelijk, in de open lucht, bij een rivier, bron of aan het strand. Waar nodig, wordt een wak in het ijs gehakt. Het hoogtepunt van deze dienst is de drievoudige doop van het Kruis in het water door de priester, herhaling van de drievoudige doop van Christus in de Jordaan en van iedereorthodoxe

christen in het doopbekken bij zijn inwijding. De uitdrukking 'Grote Waterwijding' moet dan ook zó worden verstaan, dat het Christus Zelf is, de werkelijke Voltrekker van dit Mysterie, (zoals van alle andere), die de wijding verricht en niet de dienende priester noch de met hem meebiddende mensen. Het is immers Christus, die eens en vooral alle wateren der wereld heeft geheiligd door Zijn Doop in de Jordaan. De liturgische wijdingsdienst is slechts een aktualisering van Christus' oorspronkelijke daad.

De grondbedoeling van dit feest is uitgedrukt in de benaming: EPIFANIE - VERSCHIJNING, of nog specifiek: THEOFANIE - GODSVERSCHIJNING. De doop van Christus in de Jordaan is een Godsverschijning aan de wereld. In de eerste plaats, omdat dit het begin was van het openbare dienstwerk van onze Heer. Maar ook, in diepere zin, omdat bij deze Doop, de openbaring van de Alheilige Drieëenheid aan de wereld werd geschonken. Alle drie Personen immers manifesteerden zich er tegelijk: de Vader getuigde vanuit den hoge dat Jesus de Zoon van God is; de Zoon ontving dit getuigenis van Zijn Vader; de Geest werd gezien in de gedaante van een duif die neerdaalde van de Vader en rustte op de Zoon. Deze driedovoudige openbaring is het onderwerp van het feesttroparion:

"Toen Gij, o Heer, gedoopt werd in de Jordaan
werd de aanbidding der Heilige Drieëenheid geopenbaard.
De Vader heeft van U getuigd en noemde U Zijn geliefde Zoon.
De Geest, in de gedaante van een duif, bevestigde de waarheid van dit Woord.
Gijzelf verschijnt ons, o Christus God, en hebt de wereld verlicht.
Ere zij U".

Dit thema van de verschijning of openbaring wordt in het bijzonder ontvouwd met behulp van de lichtsymboliek: 'Gij hebt de wereld verlicht'- Daarom draagt dit feest, behalve de naam 'Theofanie' ook wel die van 'Feest der Lichten'. De Kerk viert op deze dag de verlichting van de wereld door het Licht van Christus: 'Licht van Licht, Christus onze God, is opgestraald over de aarde: God is verschenen!'
'Gij, die daar terneer ligt in het donker, springt op van vreugde, want een groot Licht is heden over u opgegaan!'

Verschijsning, verlichting - met deze twee ideeën gaat een derde samen: vernieuwing, wedergeboorte, herschepping. De Doop van Christus in de Jordaan vernieuwt onze natuur, omdat daar de oorsprong ligt van onze doop in het doopvont. En niet alleen onze menselijke natuur wordt door Zijn Doop vernieuwd en herboren, maar heel de natuurlijke schepping.

Om deze gedachte van vernieuwing goed te begrijpen, moeten we ons iets afvragen, iets, waarover de teksten van dit feest telkens weer spreken. Waarom werd Christus gedoopt? Wij worden gedoopt omdat we zondig zijn: vuil gaan wij het doopbekken in en schoon komen we eruit. Maar wat kan Christus, de Zondeloze, hebben bewogen om de Doop in de Jordaan te ondergaan? Hierop vernemen wij dit antwoord: "Hoewel Hij als God geen reiniging behoefde, is Hij toch omwille van de gevallen mens gereinigd in de Jordaan. Als mens is Hij gereinigd, opdat ik gereinigd zou mogen worden".

In werkelijkheid is Hij het dus niet Zelf, Die gereinigd werd in de Jordaan, maar wij. Door het mens-zijn op Zich te nemen bij Zijn vleeswording, nam onze Heer een representatieve funktie op Zich: Hij werd de nieuwe Adam, die heel de mensheid in zich besloten hield bij zijn val. Aan het Kruis heeft Jesus Christus, hoewel zonder zonden, geleden en is Hij ook gestorven aan de zonden van alle mensen. Toen Hij afdaalde in de Jordaan droeg Hij, de nieuwe Adam, ons zondige mensen met zich mee de diepte in; en daar, in de wateren, reinigde Hij ons, om ieder van ons met Hem te doen verrijzen uit de stroom, als een nieuw schepsel, herboren en verzoend.

Zo is in Christus' Doop, onder de hand van Joannes, onze eigen wedergeboorte door de Doop reeds van tevoren voltrokken. Zoals de vele vieringen van de Eucharistie allemaal deel geven aan het eenmalige en enige mystieke Avondmaal, zo zijn al onze individuele dopen deelname aan de Doop van Christus; zij zijn de manier waarop de "genade van de Jordaan" zich uitstrekt over allen, zodat zij door ieder van ons persoonlijk kan worden ontvangen en verwerkt.

De hechte band tussen de Doop van Christus en onze doop wordt ook aangeduid door het feit dat het consecratiegebed van de Grote Waterwijding op Theofanie vrijwel identiek is met het wijdingsgebed over het doopwater bij de bediening van het sacrament van de doop.

Maar de nederdaling van Christus in de rivier heeft nog een andere betekenis. Toen Christus onderging in de wateren, droeg Hij niet alleen ons met Zich mee om ons te reinigen, maar Hij reinigde ook de natuur van het water zelf. "Christus verscheen in de Jordaan om de wateren te heiligen". Zo heeft het feest van Theofanie ook een kosmische draagwijdte. De val van de opstandige engelen en daarna de val van de mens, heeft het heelal meegesleurd. Heel de schepping Gods was erdoor verwrongen en misvormd: om de beeldspraak van de liturgische teksten te gebruiken: de wateren waren geworden tot een "drakenkrocht". Christus kwam op aarde om niet alleen de mens te bevrijden, maar, dóór de mens, ook heel de schepping. Toen Hij in het water afdaalde, bewerkte Hij bij voorbaat onze wedergeboorte uit het doopbekken, maar ook de zuivering van het water, dat werd getransfigureerd tot een werktuig van genezing en genade.

De genadebrengende werking van het water zien wij vóór alles in het sacrament van de Doop, maar niet uitsluitend daar: ook bij vele andere gelegenheden wordt het als middel tot heiliging aangewend. Zo worden de orthodoxen aangespoord te drinken van het op Theofanie gewijde water en er zich mee te besprenkelen; zij nemen het mee naar huis en bewaren het daar om het bij gelegenheid te gebruiken. Daarbij maken zij zich niet schuldig aan bijgeloof, want als zij zo handelen, dan is het in de overtuiging dat in de kracht van de Vleeswording, Doop en Verheerlijking van Christus, alle stoffelijke dingen heilig kunnen worden en "geest-dragend". Immers: "door Uw verschijning in het lichaam, werd de aarde geheiligd, het water gewijd en de hemel verlicht".

Daarom maakt dit ook deel uit van de betekenis van Theofanie: nooit mag in de ogen van iemand die christen is, iets 'gewoon' zijn of niet de moeite waard. Want de verlossende en omvormende

genade van onze Verlosser strekt zich uit over alle dingen, al zijn ze uiterlijk nog zo gering.

Op Theofanie is er diezelfde nadruk als met Kerstmis op de zelfontlediging van Christus, op het contrast tussen de verborgen heerlijkheid die Hij als God nooit ophield te bezitten en Zijn volkomen nederigheid als mens.

God van natuur, weigerde Hij in Zijn zelfvernedering zelfs niet de Doop van Joannes: "Als een slaaf boogt Gij het hoofd onder de hand van de slaaf". Om dit punt nog levendiger voor ogen te stellen, wordt er telkens gesproken over de verbijstering en de aarzeling van de Doper: "de Voorloper werd bevangen door huiver en riep uit: hoe moet de lamp het Licht verlichten? Hoe zal de slaaf de hand leggen op zijn Meester? O, Redder, Die wegneemt de zonden der wereld, maak ons tezamen heilig: mij en het water!"

Dit thema wordt vooral ontwikkeld op de dag nà het feest, die gevierd wordt als de synax van de heilige Joannes de Voorloper en Doper.

Op advies van Dr. P. Al, o.praem. en met toestemming van de redaktie, werd dit artikel overgenomen uit "De Stem", kontaktblad van de Orthodoxe parochie te Maastricht.

Lux fulgeat p̄ dñicis R Benedicna J Adomno.

at Dnirag St. Dudenimipmunt. 60 Tollepuerid.

am. et an. cyphama. di.

14. Xlo dona ferunt triplicique munere
[quorum]

ADVENIT DOMINATOR

De neumen, zoals we die kennen uit de oudste handschriften, geven als het ware de lijn weer die we ons bij een melodie kunnen voorstellen. Stijging of daling van toonhoogte zien we gerepresenteerd door het op en neer bewegen van de pen van de Middeleeuwse notator. Cardine noemt een neum een 'geste écrit'. (1) Dat is een zinnige notie omdat een neum als het ware de beweging van de stem lijkt weer te geven. (2)

In enkele gevallen ziet Cardine de neumen echter niet als een weergave van de melodische beweging, maar als symbool voor een handeling die uit het teken zelf niet is af te leiden. De oriscus en het quilisma zouden afgeleid zijn van respectievelijk het verbindingsstreepje en het vraagteken. De waarde van deze muzikale tekens leidt Cardine vervolgens af uit de betekenis die deze zelfde tekens in het gewone schrift hebben. De oriscus zou zijn aangewend voor klanken die sterk verbonden zijn met de erop volgende toon. De betekenis van de quilisma-figuur zou gerelateerd zijn aan de stembuiging die men bij het stellen van een vraag maakt: een snelle stijging van toonhoogte.

Het is niet onmogelijk dat de betekenis van deze tekens door Cardine juist is geïnterpreteerd. (3) Anderzijds is het evenmin ondenkbaar dat deze tekens een interpretatie moeten krijgen die meer in overeenstemming is met het systeem waarin ze functioneren. Dat wil zeggen dat ook oriscus en quilisma een stembeweging grafisch proberen vast te leggen. Deze neumen zouden dan als versieringen moeten worden geïnterpreteerd.

In de handschriften van Sankt-Gallen ziet de oriscus er zo uit:

Het was Houdard die in deze vorm een samentrekking zag van epiphonus (u) en strophæ (ʹ). Hij interpreteerde de oriscus dan ook als een ornament van drie noten. (4)

(uit: Apel, Gregorian Chant (1958) p. 112)

Een bevestiging van dit idee zou men kunnen zien in de vorm van de oriscus in het handschrift Laon. De oriscus bestaat hier dikwijls uit drie duidelijk onderscheiden elementjes:

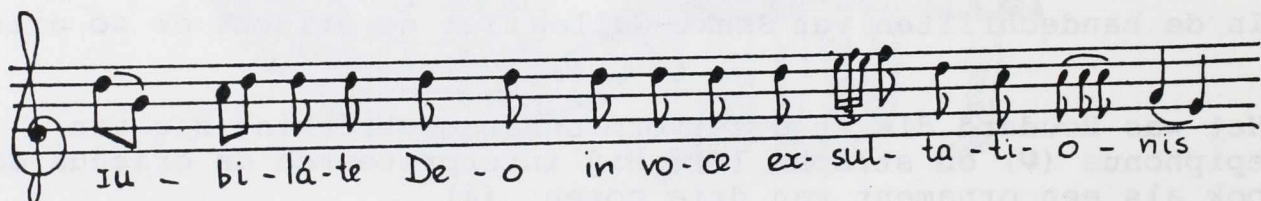
(zie bijv. GT 333/6 op cae(li)).

Als het al waar is dat men met het toenmalige schrijfgerei niet in staat was om dit teken in één haal te maken, waarom koos men dan zo'n ingewikkelde figuur voor een lichte, snelle noot? Een uitvoering van de oriscus als versiering lijkt mij derhalve heel goed mogelijk. Wat voor de oriscus geldt, zal ook het quilisma niet onberoerd laten. Ook hier suggereert de vorm veel meer dan een noot waar licht overheengezongen wordt.

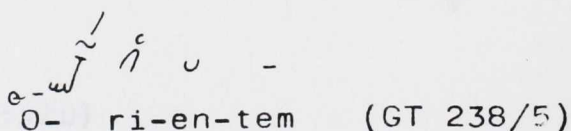
Corbin noemt het quilisma een stijgende opeenvolging van drie tonen, waarvan de middelste een oriscus is. (5) Een ieder die vertrouwd is met het handschrift Laon, zoals dat bijv. in het Graduale Triplex is weergegeven, zal deze overeenkomst niet ontgaan zijn.

Als men waarde hecht aan bovenstaande overwegingen, dan rijst misschien de vraag hoe en of deze versieringen moeten worden uitgevoerd. Wel, hoe, dat weet ik niet. De suggestie van Houdard is bruikbaar, maar we zullen natuurlijk nooit weten of de oriscus ook werkelijk zo geklonken heeft. Op de vraag of men dit soort versieringen moet zingen, heb ik evenmin een pasklaar antwoord. Als men dit aardig vindt, en de resultaten zijn aannemelijk, dan lijkt mij dat er geen enkel bezwaar hoeft te zijn. Maar bij alle getheoretiseer over uitvoeringspraktijken is het verstandig om de muzikaliteit en de inspiratie steeds voorrang te verlenen boven het streven naar 'authenticiteit', als er al zoiets bestaat... Persoonlijk hoor ik liever een geïnspireerde vertolking, om het even op wat voor ideeën gebaseerd, dan een uitvoering die wel geardeerd is met quasi-wetenschappelijke pretenties, maar waar de geest uit geweken lijkt.

Voert men echter quilisma en oriscus als versieringen uit, versieringen waaraan men overigens weleens een niet-westerse oorsprong toeschrijft (6), dan komt men soms tot verrassende resultaten, zoals in de introitus-psalmodie van Hemelvaart:

Soms lijken oriscus en quilisma zelfs iets van hun verborgen herkomst prijs te willen geven:

NOTEN

- (1) Cardine, Sémiologie Grégorienne, Solesmes 1970, p. 2.
- (2) Zie bijv. Treitler, 'The Early History of Music Writing in the West', Journal of the American Musicological Society 35 (1982), p. 240. Over het gebaar van de hand zie Huckle, 'Die Cheironomie und die Entstehung der Neumenschrift', Die Musikforschung 32 (1979), p. 1-16.
- (3) Wetenschappelijk bewijs van zijn stelling heb ik nog nooit gezien. Ook uitvoerige vergelijkende neumstudies die Cardines hypothese als uitgangspunt nemen, zijn niet het bewijs voor de veronderstelling. Een dergelijke zwakte nemen we bijvoorbeeld waar in de pesstudie van Rupert Fischer.
- (4) Zie Apel, Gregorian Chant, Bloomington 1958, p. 112. Houdard's studie Le Rythme du chant dit grégorien 1898 heb ik helaas nog niet te pakken.
- (5) Corbin, Die Neumen, Keulen 1977, p. 3.190.
- (6) Cf. Nolthenius, Muziek tussen hemel en aarde, Amsterdam 1981, p. 123:
"Speciale symbolen voor noten als de oriscus of de franculus, die stonden voor we weten niet meer welke oriëntaalse keel-acrobatiek (...)." (cursivering MZ).

Etiahe nigt mē tōne ece : n

DE VIRGINIBVS.

Alleluia Specie tua & pulchri-
tudine tua intende pro spera procede & regna.

Alleluia Diffusa est gratia tua in labiis tuis pro
peccata benedixit te de us in eternum.

Alleluia Adducen- tur
regi uirgines po- steam proxime eius offeren-
tur tibi in leticia.

Alleluia Egregia sponsa xpie
tu implora pro no- bis ad dominum
ihesum xpiatum.

L V I T H E R W

Aus der Stiftsbibliothek St. Gallen
Liturgischer Gesang mit Neumen und
Widmung aus dem Gradualbuch des
Luitherus, 12. Jh. (Codex 375)

Gregoriaanse handschriften worden nogal eens genoemd naar de plaats waar ze gevonden zijn. Een van die plaatsen is de Oostzwitserse stad Sankt Gallen. In het centrum van die stad staat de oude abdij met de prachtige kerk en de indrukwekkende bibliotheek.

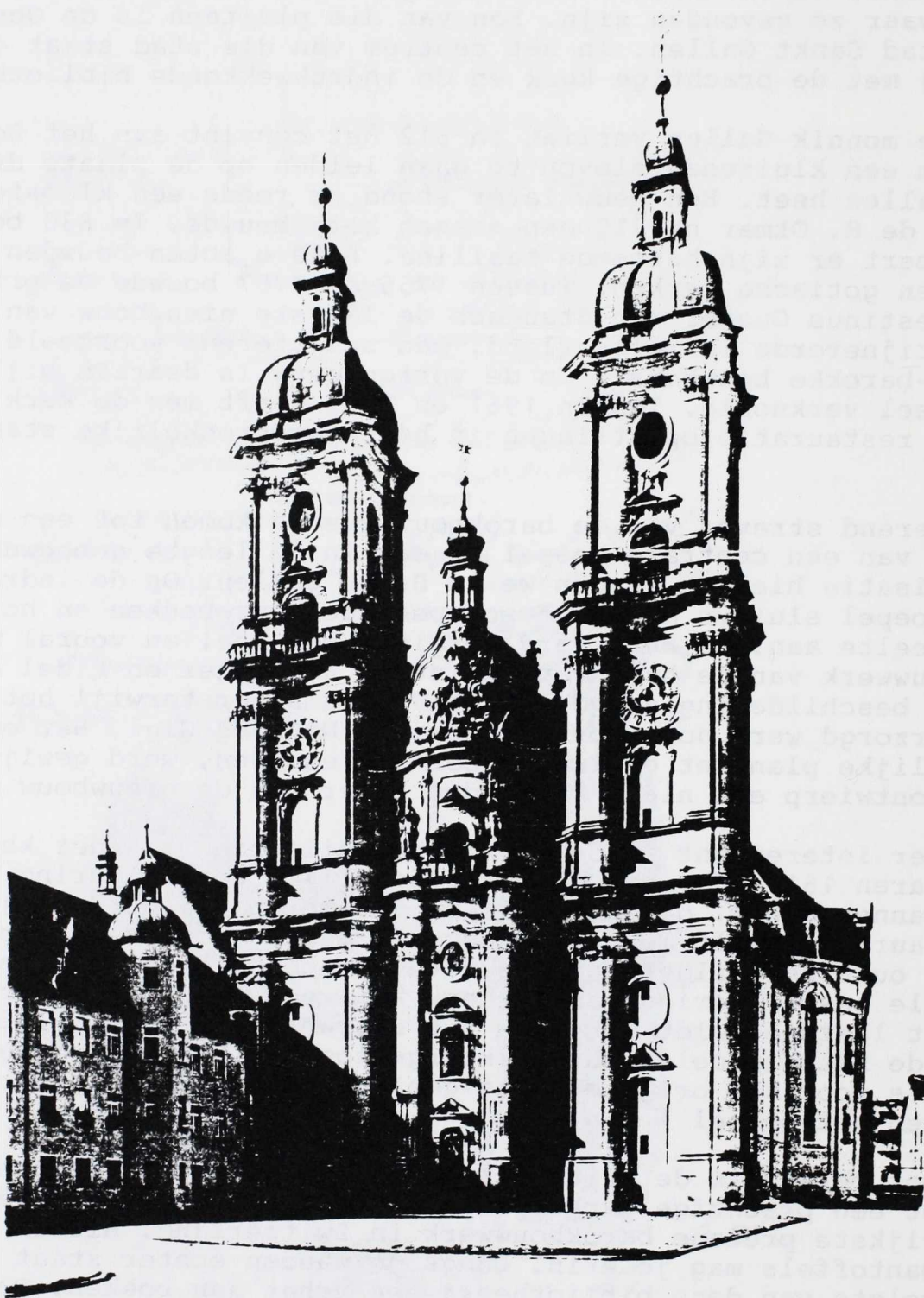
De Ierse monnik Gallus verliet in 612 het convent aan het Bodensee, om een kluizenaarsleven te gaan leiden op de plaats die nu Sankt Gallen heet. Een eeuw later stond er reeds een klooster, waarbij de H. Otmar na 719 een stenen kerk bouwde. In 830 bouwde abt Gozbert er zijn beroemde basilica. Latere abten bouwden er romaanse en gotische kerken. Tussen 1755 en 1767 bouwde de prins-abt Celestinus Gugger von Staudach de laatste nieuwbouw van de Benedictijnerorde in Zwitserland, een schitterend voorbeeld van de laat-barokke bouwkunst. In de vorige eeuw is daaraan bij renovatie veel verknoeid. Tussen 1961 en 1967 heeft men de kerk naar moderne restauratie-opvattingen in haar oorspronkelijke staat hersteld.

Een typerend streven van de barokbouw was te komen tot een combinatie van een centrale koepel en een in de lengte gebouwde kerk. De realisatie hiervan vinden we in Sankt Gallen. Op de indrukwekkende koepel sluiten de lengteschepen, de dwarsbeuken en het koorgedeelte aan. De kerk werd versierd met veel en vooral mooi beeldhouwwerk van de hand van Christian Wenzinger en Fidel Sporer. Voor de beschildering zorgde Josef Wannenmacher terwijl het stucwerk verzorgd werd door Johann Georg en Mathias Gigl. Het oorspronkelijke plan het gotische koor te behouden, werd gewijzigd en men ontwierp een nieuw koor, dat beter bij de nieuwbouw paste.

Bijzonder interessant is de plafondbeschildering van het koor. In de jaren 1819-1821 was de oorspronkelijke beschildering van Josef Wannenmacher, daterend uit 1766, overgeschilderd. Tijdens de restauratie heeft men klaargespeeld met de modernste technieken, de oude beschilderingen weer tevoorschijn te laten komen. De gehele beschildering van de kerk kon weer in orde gebracht worden; dat laatste geldt ook voor het stucwerk, de reliefs, de altaren, de biechtstoelen en het koorgestoelte. Het grauwgroen maakte plaats voor het originele wit-geel-groen-rood. De heldere ramen laten het geheel leven.

Van groot belang is de Stiftsbibliothek. Het is een schitterende zaal met een prachtige parketvloer en fraaie beschilderingen; het belangrijkste profane barokbouwwerk in Zwitserland. Alleen op speciale pantoffels mag je erin. Langs de wanden echter staat het waardevolste van deze bibliotheek: een schat aan boeken. De werken gaan terug tot aan de stichting van de abdij in de 7e en 8e eeuw. De nog bestaande catalogus uit 850-880 vermeldt reeds 400 titels. Heel veel handschriften hebben de tijden overleefd, al moesten ze vaak in veiligheid gebracht worden. Tot de belangrijkste en kostbaarste behoren de Ierse uit de achtste, de Karolingische uit de negende en de Ottonse uit de tiende en elfde eeuw. Hieronder bevinden zich ook miniaturen. In totaal bezit de bibliotheek zo'n 2000 handschriften, waaronder ook Gregoriaanse. Een bezoek is zeker de moeite waard, maar U moet er wel tijd voor uittrekken.

W. Mahieu

Abdijkerk van Sankt Gallen

Plaatbespreking

Deze keer laat ik U kennis maken met een plaat die uitgebracht is door de KRO in 1984 van het label Eurosound 313.14; het is een digitaalopname. Het is de LP Maria Onbevleete Ontvangenis, gezongen door de Scola Cantorum van het Ward-Instituut te Roermond o.l.v. Louis Krekelberg. Het is een opname met de complete vaste en wisselende gezangen van de H. Mis en een aantal antifonen responsoria, een paar hymnes een invitorium en een sequentia.

Wij zitten hier nog geheel in de traditie van Dom Mocquereau en ik moet zeggen: Ik luister er graag naar, want er wordt goed gezongen; er is een mooie koorklank, de inzetten zijn gelijk en de gezangen lopen door. Ook de lastige afsluiting met de s komt er goed uit. Dit is meteen al te merken in de Introitus Gaudens gaudebo. Gelukkig is voor de vaste gezangen eens gekozen voor de mooie Xe Mis en de Ve Credo, die als één doorlopende geloofsstroom gezongen wordt. Het niet zo vaak gehoorde Pater noster C staat er ook op, wat zeer te waarderen valt.

In de eerste hymne op kant 2: O gloriosa Domina, vind ik, wat ik op kant 1 nogal eens mis: vuur. Men zingt mooi, verzorgd, duidelijk, maar soms wat vlak en men waagt zich niet aan vuurwerk. In de genoemde hymne echter bemerk ik dat vuur, evenals in het volgende Invitorium: Immaculatam. Hier beluister ik fraaie climaxen en afrondingen. In de antifoon bij het Magnificat zingt het koor een verhoogde sa; deze uitvoering maakt het geheel stralender. Jammer, dat van het Magnificat alleen de eerste en de laatste versen gezongen worden; in zo'n canticum moet je niet knippen; in een erg lange psalm is dat nog wel te verdedigen.

Voor al voor degenen die houden van een interpretatie à la Mocquereau, maar ook voor anderen, een fraaie plaat, niet in het laatst vanwege de opname van melodieuze die niet zo vaak gebruikt worden, zoals o.a. de afsluitende sequentia in de 7e en 8e modus.

W. Mahieu

Mededelingen

Cursusblokken van de Stichting Amici Cantus Gregoriani

In verband met het blokkensysteem binnen onze cursus in Utrecht is er de mogelijkheid nog in te schrijven op één of meer van de volgende onderwerpen:

- 5 lessen handschriften.....december en januari
- 5 lessen recitatief, psalmodie en vespers.....februari en maart
- 5 lessen liturgisch jaar: repertoire en analyse
maart en april

Nadere informatie bij de cursusleidster Zr.M.-L. Egbers (076-227103) of bij het secretariaat Mevr. M.Lambriex (013-331094)

Studiereis

In de paasweek (4-4-88 t/m 9-4-88) wordt er wederom een excursie gemaakt naar een abdij in Frankrijk. Het succes van de twee laatste jaren heeft voor dit besluit de doorslag gegeven. In de volgende aflevering van dit tijdschrift kunt U meer konkrete gegevens hieromtrent verwachten.

Kerkelijke kalender

Zondag	29 nov.	1e zondag van de Advent
zondag	6 dec.	2e zondag van de Advent
dinsdag	8 dec.	Maria Onbevlekt Ontvangen
zondag	13 dec.	3e zondag van de Advent
zondag	20 dec.	4e zondag van de Advent
vrijdag	25 dec.	Kerstmis
zondag	27 dec.	H. Familie
vrijdag	1 jan.	Octaafdag van Kerstmis H. Maria, Moeder van God
zondag	3 jan.	Openbaring des Heren
zondag	10 jan.	Doop van de Heer
zondag	17 jan.	2e zondag door het jaar
zondag	24 jan.	3e zondag door het jaar
zondag	31 jan.	4e zondag door het jaar
dinsdag	2 feb.	Maria Lichtmis
zondag	7 feb.	5e zondag door het jaar
zondag	14 feb.	6e zondag door het jaar
woensdag	17 feb.	Aswoensdag

In tegenstelling tot wat vermeld werd van de H. Cecilia in onze vorige aflevering, staat zij met kleine lettertjes wel vermeld in het directorium op maandag 23 november.

Met dank aan degene die ons daarop attent maakte.

K.R.O.: Eucharistievieringen met Gregoriaanse gezangen

22 nov.	Bonifatiuskerk Rijswijk	Feest van Christus Koning Gregoriaanse gezangen
6 dec.	Corneliusparochie Luttenberg (Ov)	2e zondag Advent Gregoriaanse gezangen
25 dec.	00.02-01.30 radio 1/2 Petruskerk Boxtel	Kerstnachtviering Nederlandse en Latijn- se gezangen
27 dec.	Par. H.H. Wiro, Plechelmus & Otgerus St. Odiliënberg	Feest v.d. H. Familie Gregoriaanse gezangen
17 jan.88	O.L.Vr.-kerk Hengelo	3e zondag door het jaar Gregoriaanse gezangen

BETEKENIS VAN DE VIGNETJES:

C = chorus	= koor (koorpraktijk)
M = manuscripta	= handschriften
L = liturgia	= liturgie
D = disciplina	= wetenschap
A = actualia	= actualiteiten

INHOUD

VAN DE REDACTIE.....	101
IN EPIPHANIA DOMINI, Zr. M-L. Egbers.....	102
RITME-KWESTIE EN METHODE, Fr. K. Pouderoijen.....	107
KERSTMIS EN THEOFANIE.....	115
VERRADERLIJKE TEKENTJES: ORISCUS EN QUILISMA, Marcel Zijlstra.....	121
KERK EN BIBLIOTHEEK TE SANKT GALLN, W. Mahieu.....	125
ACTUALITEITEN: Plaatbespreking.....	127
Mededelingen.....	128